

Asya Studies

Akademik Sosyal Araştırmalar / Academic Social Studies

Year: 9, Number: 32, p. 17-38, Summer 2025

Doğadaki Son Çocuk Adlı Kitabın Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki Değerler Bağlamında İncelenmesi

Investigation of the book titled The Last Child in Nature in the Context of Values in the Social Studies Course Curriculum

ISSN: 2602-2877 / E-ISSN: 2602-263X

Araştırma Makalesi
Research Article

Makale Geliş Tarihi
Article Arrival Date
17/11/2024

Makale Kabul Tarihi
Article Accepted Date
14/06/2025

Makale Yayımlı Tarihi
Article Publication Date
25/06/2025

Asya Studies

Ramazan Biçer
Doktora Öğrencisi
İnönü Üniversitesi
Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi
Bölümü
ramazanbicer1985@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1349-6602

Prof. Dr. Recep Dündar
İnönü Üniversitesi
Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi
Bölümü
recep.dundar@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0029-1739

Öz

Değerler, bireylerin duygu ve düşüncelerini şekillendirmek için kullanılan olgular olarak kabul edilmektedirler. Çocukların ve gençlerin değerleri keşfedip geliştirmeleri ve kendi potansiyellerine göre ilerlemeleri için bazı faaliyetlerin yürütülmesi gerekmektedir. Değerler eğitimi ise; seçimler üzerinde düşünmeyi, fırsatların araştırılmasını ve sorumluluklara bağlılığı, toplumdaki bireyin tercihlerini, tutum ve davranışlarını yönlendirecek bir eğilimin geliştirilmesini teşvik eden eğitim şeklinde tanımlanmaktadır. Değerler eğitimi başta olmak üzere, bütün eğitim öğretim faaliyetleri okullarda genellikle öğretim programları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Öğretim programlarının içerik olarak değer aktarımına uygun olması, hedeflerin daha kolay ve etkili bir şekilde gerçekleşmesini sağlayabilir. Bu doğrultuda yapılan çalışmanın amacı, “Doğadaki Son Çocuk” adlı kitabın Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (2024)’nda yer alan değerler bağlamında incelenmesidir. Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmanın verileri, doküman incelemesiyle elde edilmiştir. Verilerin analizinde ise betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları 2024 yılında yayımlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar)’nda yer alan değerlerden yola çıkılarak tespit edilmiş, her değer ayrı bir başlık halinde ve kitapta ele alındığı bağlamda verilmiştir. Elde edilen verilere göre “Doğadaki Son Çocuk” adlı kitap, öğretim programında yer alan değerlerin tamamını kapsamaktadır. Bu anlamda en fazla ulaşılan değerlerin sağlıklı yaşam, duyarlılık ve sorumluluk olduğu; en az ulaşılan değerlerin ise aile bütünlüğü ve vatanseverlik olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada yer alan değerler öğretim programındaki sıraya uygun olarak verilmiş ve kitaptan alınan örnek cümlelerle desteklenmiştir. Araştırmaya önerilerle son verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Değerler Eğitimi, Doğadaki Son Çocuk, Doküman İncelemesi, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı

Abstract

Values are recognized as facts that are used to shape individuals' feelings and thoughts. In order for children and young people to discover and develop values and to progress according to their potential, some activities need to be carried out. Values education is defined as education that encourages reflection on choices, exploration of opportunities and commitment to responsibilities, and the development of a disposition to guide the preferences, attitudes and behaviors of individuals in society. All education and training activities, especially values education, are generally carried out in schools through curricula. The fact that curricula are suitable for value transfer in terms of content can ensure that the goals are realized more easily and effectively. In this direction, the aim of this study is to examine the book “The Last Child in Nature” in the context of the values in the Social Studies Curriculum (2024). The data of the study, which was conducted with qualitative research method, were obtained through document analysis. Descriptive analysis approach was used to analyze the data. The findings of the study were determined based on the values in the Social Studies Curriculum (grades 4, 5, 6 and 7) published in 2024, and each value was given under a separate heading and in the context in which it was addressed in the book. According to the data obtained, the book titled “The Last Child in Nature” covers all the values in the curriculum. In this sense, it has been determined that the values that have been reached the most are healthy life, sensitivity and responsibility; the values that have been reached the least are family integrity and patriotism. The values in the study were given in accordance with the order in the curriculum and supported with sample sentences taken from the book. The research was concluded with recommendations.

Keywords: Values, Values Education, Last Child in Nature, Document Analysis, Social Studies Curriculum

Atf Bilgisi / Citation Information

Biçer, R., & Dündar, R. (2025). Doğadaki Son Çocuk adlı eserin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki değerler bağlamında incelenmesi. *Asya Studies*, 9(32), 17-38.
<https://doi.org/10.31455/asya.1587028>

GİRİŞ

Eğitimin; bilgi üretimi, bilgi aktarımı, bireyin hayata ve iş yaşamına hazırlanmasındaki önemi göz önünde bulundurulduğunda büyük bir önem arz ettiği ve bilimle birlikte toplumsal gelişimin temel dayanaklarından biri olduğu ifade edilebilir (Ćurko vd., 2015). Eğitimin temelinde, yetkin ve olgun bireylerin yetiştirilerek kendini gerçekleştiren birey hedefine ulaşmak istenmektedir (Koçoğlu vd., 2022). Bu hedef de ancak eğitim kurumları aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Eğitim kurumları; yeni kuşaklara bilgi, beceri, tutum ve değerleri aktararak onlara yardım etmeye çalışan mekanizmalar olarak işlev görmektedirler (Üner, 2014). Diğer yünden günümüzde eğitim kurumları aracılığıyla verilen nitelikli bir eğitimin bireylerin alkol, uyuşturucu ve dijital bağımlılıklar başta olmak üzere birçok problemlili tutum ve davranışlardan uzaklaşmalarını sağlayarak dünyadaki sorunların çözülmesinde oldukça önemli bir dayanak olduğu ifade edilebilir (Dündar ve Biçer, 2024; Koçoğlu vd., 2025). Bu anlamda değerler eğitiminin iki temel hedefi olduğu ifade edilebilir. Birinci hedef; bütün insanların özellikle gençlerin daha karakterli bir hayat sürdürebilmeleri ve hayatlarından memnun kalmalarını sağlamaktır. İkinci hedef ise toplumun iyiliğine katkıda bulunmaktır. Bu ise bütün canlılara şefkat ve iyilikle davranmayı, gençlerin kendi değerler sistemini oluşturmalarına ve onların tatmin edici bir yaşam kurmalarına destek olmayı gerektirmektedir (Akbaş, 2011). Gençlere gerekli ilgi ve desteğin sunulmasıyla istenilen hedeflere daha kolay bir şekilde ulaşılacağı ifade edilebilir.

Değerler terimi; genel ilkeler, temel inançlar, idealler, standartlar veya yaşam duruşları gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Ayrıca davranışlara rehberlik eden, karar vermede, inançların veya eylemlerin değerlendirilmesinde, bir referans noktası olarak kişisel bütünlükle birlikte güzellik, doğruluk, sevgi, dürüstlük ve sadakat gibi “iyi” olarak kabul edilen kişisel veya sosyal tercihlerle ilişkili olduğu ifade edilebilir (Halstead, 1996). Değerler, genel olarak insan ilişkilerini ve toplumsal yapıyı düzenleyen olgular olarak belirtilmektedirler. Bu anlamda değerler, bireylere yol göstererek onların tutum ve davranışlarına kaynaklık edip bir kontrol mekanizması görevi üstlenirler. Dolayısıyla toplumun genel uyumu ve sürekliliği açısından değerler önemli işlevlere sahiptirler (Kurttaş, 2021; Kurt Gökçeli ve Özer, 2023). Değerler; öğrencilerin bütünsel gelişimlerinin desteklenmesinde, asil bir kişiliğe ve hayatı daha iyi yaşayabilecek yeterli bir donanıma sahip olmalarında, toplumdaki sorunların çözülmesinde önemli rollere sahiptirler (Oktaviani ve Abidin, 2024; Pérez-Jorge vd., 2017). Bu anlamda değerlere yönelik bir eğitimin açık veya örtük bir biçimde verilmesi gerektiği ifade edilebilir. Böylece genç nesillerin bütünsel gelişimlerinin sağlanması mümkün olabilir.

Değerler eğitimi, toplumun geneli tarafından kabul görmüş değerlerin okullarda yeni nesillere kazandırılmasını sağlayan bir süreç olarak ifade edilebilir (Halstead ve Taylor, 2000). Bir başka ifadeyle değerler eğitimi; seçimler üzerinde düşünmeyi, fırsatların araştırılmasını ve sorumluluklara bağlılığı, toplumdaki bireyin tercihlerini, tutum ve davranışlarını yönlendirecek bir eğilimin geliştirilmesini teşvik eden eğitim şeklinde tanımlanmaktadır. Değerler eğitimi, ahlaki eğitim ve vatandaşlık eğitimi gibi terimleri kapsayan üst bir kavram olarak da kabul edilmektedir (Taylor 1994’ten akt. Thornberg, 2008). Bireyin anlama ve anlamlandırma süreçleri, dili besleyip onunla da gelişen kültür evreninden bağımsız değildir ki Türk diliyle üretilmiş özgün bilim, sanat ve düşünce eserleri bu yöndeki yüksek medeniyet seviyesinin ve değerler evreninin göstergelerindendir (Er Aydemir 2022). Milli ve manevi değerler ile değişen kültürel unsurlar, doğrudan veya dolaylı olarak eğitim programları içerisine yerleştirilerek kazandırılmaya

çalışılmaktadır. Okullarda değerlerin nasıl kazandırılacağı noktasında, bilimsel tartışmalar hala devam etmektedir. Fakat yine de genç nesillerin akademik odaklarını ve başarılarını güçlendirmekle birlikte olumlu, etik, toplum yanlısı eğilim ve yeterliliklerinin de gelişimini teşvik etmek için okullarda pedagojiler ve destekleyici yapılar oluşturulması, değerlerin aktarımını kolaylaştırabilir. Değerler kolay değişen olgular olmadıkları gibi tamamen değişmeyen olgular da değildirler. Bu konuda yeni yöntemlerin geliştirilebilmesi adına, öğretmenlerin desteklenmesi ve başarılı sınıf uygulamalarının tespit edilerek uygulanması gerekmektedir (Berkowitz, 2011; Koçoğlu, 2014; Rokeach 1973; Yıldırım vd., 2017; Yıldırım ve Demirel, 2019).

İnsan açısından eğitimin gayesinin ne olduğu sorusuna eğitimciler farklı cevaplar vermişlerdir. Ancak uzlaşılan üç temel nokta; insanın zihni kabiliyetlerini geliştirmek, duyu ve irade yönünü güçlendirmek ve bedenini eğitmek şeklinde temel hedefler olarak belirtilmiştir. Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi, eğitimin değerlerle bütünleşik bir şekilde verilmesini gerektirmektedir. Geleneksellik ve moderniteyi uzlaştırmaya çalışan UNESCO değerler eğitimi; çocukların ve gençlerin pozitif değerleri keşfedip geliştirmeleri ve kendi potansiyellerine göre ilerlemeleri için yürütülen eğitimsel faaliyetler olarak kabul etmektedir (Meydan, 2014; Kan, 2010). Değerler eğitiminin yalnızca eğitim ortamlarında kazandırılması mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla aile başta olmak üzere; öğretim görevlileri, okul yönetimi, öğretmen ve öğrenci gibi eğitim paydaşlarının bazı sorumluluklara sahip olduğu ve öğretim programlarının da bu anlamda düzenlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bireye değerleri aktaran eğitim paydaşlarının formal bir yaklaşım içinde olmaları gerekirken, ailelerin informal bir eğitim kurumu olarak bazı roller üstlenmeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda, bütün paydaşların öz verili ve içten bir anlayışla hareket etmeleri, öğretim programlarının da bu anlamda düzenlenmesi faydalı olabilir. Değerlerin istenilen amaç doğrultusunda verilebilmesi doğru zamanda ve doğru bir şekilde atılacak adımlarla mümkün olabilir. Böylece istenilen değerlerin kazandırılabilmesi, bireysel ve toplumsal duruma göre kimi zaman erken kimi zaman da geç gerçekleşebilir.

Değerler, toplumdaki bireylere birçok yolla kazandırılabilir. Bu anlamda değerler, eğitim öğretim süreçlerinde aktarılabilir gibi kitle iletişim araçlarıyla, sinema, tiyatro gibi sanatlarla ya da yazarların kaleminden çıkan roman, hikâye, deneme gibi birçok farklı metin türüyle toplumdaki bireylere aktarılabilir. Değerlerin aktarımına küçük yaşlarda başlanması, çocuklara daha fazla etki edebilir. Eğitim öğretimin ayrılmaz bir parçası olan kitaplarla çocuk yaşta sezdirilecek değerler, onlara hayatları boyunca katkı sağlayabilir (Yeniay, 2019; Kurt Gökçeli & Özer, 2023). Değer aktarımında ve çocuğun rol model alma ihtiyacının karşılanmasında, hedef kitlesi çocuk olan biyografi kitapları önemli birer araç olarak ifade edilebilir (Temizyürek & Karagöl, 2016). Ders kitaplarındaki metinler aracılığıyla millî ve evrensel değerlerin sezdirilmesi veya iletilmesi, çocukların iyiyi ve kötüyü ayırt etmelerine, doğru düşünme ve davranmayı öğrenmelerine katkı sağlamaktadır (Çelikpazu ve Aktaş, 2011). Ders kitaplarının hazırlanmasında dikkate alınan öğretim programları, değerlerin aktarılmasında da temel dayanak noktaları olarak ifade edilebilirler.

Değerlerin aktarılmasında, öğrencilerin toplumsal açıdan diğer bireylerle bir arada yaşamalarına imkân hazırlayan, etkili vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen ve eğitim süresinde değerler eğitimine önemli oranda katkı sağlayan derslerden biri de sosyal bilgiler dersidir (Kurtdeğede Fidan, 2013; Yiğit ve Tarman, 2013). Bu ders, davranış ve bilgiyle birlikte değer

aktarımı da sağlamaktadır. Değerlerin yapısı ve boyutu, küreselleşen bir dünyada ortak değerlerin bireylere aktarılmasını gerektirmektedir. Bu anlamda sosyal bilgiler, aslında bir değer eğitimi dersidir. Tarihsel bir içeriğe sahip olması, farklı kültürlerin ve hayat hikâyelerinin anlatılması yönüyle değerlerin kazandırılması açısından önemlidir. Dersin çok disiplinli olması da değer öğretimi bakımından bir zenginlik sayılabilir (Kan, 2010). ABD’de hazırlanan sosyal bilgiler öğretim kılavuzunda, okullarda ne tür değerlerin öğretileceği açıkça ifade edilmiştir. Türkiye’de ise Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBDÖP)’nda yer alan değerler öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilerek verilmektedir. Kültürel kodlar ve toplumsal yapılar farklı olsa da her iki ülkenin evrensel açıdan ortak yönleri sahip oldukları ifade edilebilir. ABD’nin çok uluslu bir yapıya sahip olması, toplumsal değerlerinin de demokratik yapıyla temellendirilmesini sağlamıştır (Merey vd., 2012). Türk eğitim sisteminin temel amacı da toplumsal değer ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve eylemlere sahip bireyler yetiştirmektir. Bu anlamda toplumun milli ve manevi kaynaklarından faydalanılarak oluşturulmuş, yarımlara aktarılabilecek birer miras olarak görülen öğretim programlarının temellendirilmesinde değerlerin kullanılması önem arz etmektedir. Çünkü değerler temel insani özellikleri oluşturan, hayatta karşılaşılan sorunların aşılmasında önemli bir güç kaynağı olarak kabul edilmektedirler (SBDÖP, 2018). Böylesine önemli olduğu düşünülen değerler; ailede başlayan, okulda devam eden bir sistemle aile, okul ve öğretmen iş birliğiyle öğrencilere aktarılabilir. Ayrıca öğretim programları, dersler, ders kitapları ve nitelikli eserler de değerlerin aktarılmasında önemli birer araç olarak ifade edilebilirler. Bu doğrultuda sosyal bilgiler dersi, konu alanları itibarıyla değerlerin aktarılması noktasında en uygun derslerden biri olarak öne çıkmaktadır (Çelikkaya ve Kürümlüoğlu, 2018; Eryılmaz ve Çengeli Köse, 2018; Kapan ve Gökçe, 2017; Koçoğlu ve Akman, 2016; Kurtde Fidan ve Kılıç, 2020).

Dersler ve öğretim programları ne kadar yeterli olursa olsun küresel ölçekte meydana gelen gelişmeler, değerlerin aktarımını ve yaşanmasını zorlaştırmaktadır. Modern çağın bir getirisi olarak insan; doğadan, toplumdan ve toplumları ayakta tuttuğu düşünülen değerlerden uzaklaşmaktadır. Bu anlamda değerleri açık bir şekilde ortaya koyan çalışmalar her geçen gün önem kazanmaktadır. Toplumlar ayakta tuttuğu düşünülen değerlerin aktarımında; medya, sosyal ağlar, sinema filmleri, bilimsel araştırmalar ve edebi eserler yol gösterici olmaktadır. Nitelikli edebi eserler ve bilimsel çalışmalar, bireylere aktarılması gereken değerleri aktarmada bir araç olarak kullanılabilir. Bu tarz eserlerden uygulamaya yönelik çıkarımlar yapılabilir. Örneğin; Rachel Carson’un Sessiz Bahar, Aldo Leopold’un Bir Kum Yöresi Almanığı ve Oradan Buradan Eskizler ile Richard Louv’un Doğadaki Son Çocuk adlı eseri konuya ilişkin bir farkındalık yaratmak amacıyla son yüzyılda kaleme alınan eserlerden bazılarıdır. Bunlardan Doğadaki Son Çocuk diğer iki çalışmaya göre daha güncel bir çalışma olması ve değerlerin aktarılmasına daha uygun bir eser olması yönüyle daha fazla dikkat çekmektedir. Dolayısıyla çalışma için bu eserin seçilmesi daha uygun görülmüştür. Çelik (2010)’e göre, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları arasında yayımlanan Richard Louv’un “Doğadaki Son Çocuk” adlı eserinde, bilimsel çalışmalarla desteklenen gözlemler sonucunda çocukların ve gençlerin doğadan uzaklaştıklarında pek çok fiziksel ve ruhsal bozukluğa maruz kaldıkları ifade edilmektedir. Genç nesillerin doğadan, insandan ve toplumdan uzaklaşmaları onların aynı zamanda toplumsal normlardan ve değerlerden de uzaklaşmaları anlamına gelmektedir. Bu anlamda onların daha sağlam bir dünya görüşüne ve hayat anlayışına sahip olabilmeleri, değerlerle donanmış bireylerin yetiştirilmesine bağlı görünmektedir. Bu doğrultuda Louv’un eseri başta birey olmak üzere, doğaya hak ettiği değer

verilmesinde ve bireye hayatı boyunca gerekli olan tutum, beceri ve değerlerin kazandırılmasında nitelikli bir eser olarak ifade edilebilir. Alan yazındaki çalışmalardan anlaşıldığı kadarıyla, değerlerin kitaplar aracılığıyla aktarımı sağlanabilmektedir. Dolayısıyla değer sahibi bireyler yetiştirmek için farklı eserlerden faydalanılması, değerlerin kazandırılmasına yardım edebilir. Böylece değerlerle donatılmış bireyler yetiştirilebilir.

Alan yazın incelendiğinde farklı kitap türleri, ders kitapları, öğretim programları gibi birçok materyal üzerinden değerler eğitimiyle ilgili çalışmalar hazırlandığı görülmektedir. Bu anlamda sosyal bilgiler ve eğitim alan yazınında; değerler ve değerler eğitimiyle ilgili kitap analizi çalışmalarına (Bindebir, 2021; Dünder ve Kızık, 2023; Eryılmaz ve Çengelci Köse, 2018; Gündüş, 2021; Kurt Gökçeli ve Özer, 2023; Tural 2018), ders kitaplarıyla ilgili çalışmalara (Altay, 2022; Erbaş, 2021; Karasu Avcı ve Faiz, 2018; Kılıç, 2012; Köksal vd., 2022; Oğuz Haçat ve Demir, 2020; Şahin ve Ersoy, 2012; Tural vd., 2021; Yalçın, 2023), rol model kişilerle ilgili çalışmalara (Özgür ve Şeker, 2022), öğretim programlarıyla ilgili çalışmalara (Gömlüksiz ve Cüro, 2011; Yalçın, 2023) ve yalnızca bir değer üzerinden yürütülen çalışmalara (Keleş ve Beldağ, 2022) rastlanmıştır. Bu çalışmalardan Kurt Gökçeli ve Özer'in (2023) Doğadaki Son Çocuk adlı kitaptan yola çıkarak hazırladıkları çalışmada, çevre farkındalığıyla ilgili değer ve becerileri kazandırmada eserin rolüne değinilirken; Dünder ve Kızık (2023) tarafından hazırlanan kitap incelemesinde ise daha çok çevre eğitimi anlamında bazı tespitlere yer verilmektedir. Bu doğrultuda yapılan çalışma, diğer çalışmalardan SBDÖP'de yer alan değerlerin kitapta hangi bağlamda ele alındığına yönelik olarak hazırlanan ve bu yönüyle farklılık arz eden özgün bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Sosyal bilgiler dersinin öğretimi ve değerlerin aktarılması noktasında nitelikli bir eser olarak ifade edebileceğimiz "Doğadaki Son Çocuk", çalışmanın doğasına uygun bir eser olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda seçilen eser, amacın gerçekleştirilmesi bakımından uygun görülerek tercih edilmiştir. Bu anlamda gerçekleştirilen çalışmanın amacı, özgün bir eser olan Doğadaki Son Çocuk adlı kitabın Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)'nda yer alan değerler bağlamında incelenmesidir. Çalışmanın amacı kapsamında aşağıda yer alan iki soruya yanıt aranmıştır;

1. Doğadaki Son Çocuk kitabında SBDÖP'de yer alan hangi değerler bulunmaktadır?
2. Doğadaki Son Çocuk kitabında SBDÖP'de yer alan değerler nasıl ele alınmıştır?

Buna göre "Doğadaki Son Çocuk" adlı eserin SBDÖP'deki değerler bağlamında incelenmesiyle gerçekleştirilen çalışmanın; sosyal bilgiler eğitimine katkı sağlama, sosyal bilgiler derslerinde öğretim programında yer alan değerler açısından faydalanma, ailelere çocuklarıyla yapabilecekleri doğa etkinlikleri sunma, doğa kulüplerine örnek çalışmalarla yol gösterme ve değerler eğitimiyle ilgili yapılacak çalışmalara farklı bir bakış açısı kazandırma noktasında faydalı olacağı düşünülmektedir. Kısacası, yapılan çalışmanın nitelikli eserler aracılığıyla değerlerin aktarılmasında önemli olduğu, sosyal bilgiler öğretimi ve değerler eğitimi bağlamında alan yazına katkı sağlayacağı ifade edilebilir. Bu da yapılan çalışmanın önemini artırmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmanın amacı, özgün ve etkili bir eser olarak ifade edebileceğimiz Doğadaki Son Çocuk adlı kitabın 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler bağlamında incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, nitel araştırma yöntemi ve doküman incelemesi kullanılmıştır. Nitel araştırma; anlam ve anlama üzerine odaklanılan, araştırmacının temel araç olduğu ve zengin betimlemelerin yapıldığı araştırma yöntemi olarak tanımlanabilir (Merriam, 2018). Ayrıca insanların deneyimlerini, algılarını, davranışlarını ve inançlarını derinlemesine incelemeyi amaçlayan, insan odaklı bir araştırma tasarımı olarak da öne çıkmaktadır (Given, 2021). Doküman incelemesi ise; araştırılması hedeflenen olgu veya olgularla ilgili bilgileri içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir araştırma yöntemi olarak ifade edilebilir (Forster 1995'ten akt. Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada da doküman olarak 2005 yılında Richard Louv tarafından kaleme alınan "Doğadaki Son Çocuk" adlı kitap kullanılmıştır.

Araştırmanın Veri Kaynağı

İlk basımı 2005 yılında ABD'de gerçekleştirilen "Doğadaki Son Çocuk: Çocuklarımızdaki Doğa Yoksunluğu ve Doğanın Sağaltıcı Gücü" adlı eser, 2010 yılından beri TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları arasında yayımlanmaktadır. Bu çalışma, Ceyhan Temürcü tarafından Türkçeye çevrilen ve basımı 2019 yılında gerçekleştirilen 7. basım esas alınarak hazırlanmıştır. Çalışma kapsamına alınan eser; toplamda 7 kısım, 23 bölüm ve 447 sayfadan oluşmaktadır. Ancak çalışmada eserin tamamı incelenmemiş, eserden amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılarak son kısımda yer alan notlar, önerilen okumalar, izin ve yazar hakkında kısımları çalışmaya dahil edilmemiştir. Büyüköztürk vd. (2018)'ne göre ölçüt örnekleme, bir çalışmada gözlem birimlerinin belli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesneler ya da durumlardan oluşturulması şeklinde ifade edilmektedir. Ölçüt örneklemede, örneklem için belirlenen ölçütü karşılayan birimler (nesneler, olaylar vb.) örnekleme alınmaktadır. Bu anlamda ölçüt örnekleme kullanılarak hazırlanan çalışmanın verileri de daha önce değerler bağlamında incelenmiş olan Doğadaki Son Çocuk adlı kitabın 370. sayfasına kadar olan kısımdan toplanmıştır. Verilerin toplanmasında doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesinin aşamaları aşağıda yer alan *Şekil 1*'de verilmiştir.

Şekil 1: Doküman İncelemesinin Aşamaları

Kaynak: Yıldırım ve Şimşek (2018)

Araştırma verilerinin toplanmasında 2024 SBDÖP'de yer alan değerler göz önünde bulundurulmuş ve çalışma doküman incelemesiyle gerçekleştirilmiştir. Veriler toplanırken değerler araştırmacılar tarafından önce kitap üzerinde belirlenmiş, ardından A4 kağıtlarına aktarılacak her değer ayrı bir başlık altında sınıflandırılmıştır. 2024 SBDÖP'de yer alan değerlere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1: Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)'nda Yer Alan Değerler (SBDÖP, 2024)

1. Adalet	8. Mahremiyet	15. Sevgi
2. Aile bütünlüğü	9. Merhamet	16. Sorumluluk
3. Çalışkanlık	10. Mütevazılık	17. Tasarruf
4. Dostluk	11. Özgürlük	18. Temizlik
5. Duyarlılık	12. Sabır	19. Vatanseverlik
6. Dürüstlük	13. Sağlıklı Yaşam	20. Yardımseverlik
7. Estetik	14. Saygı	

Tablo 1'de görüldüğü gibi 2024 SBDÖP'de Adalet, aile bütünlüğü, çalışkanlık, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, mahremiyet, merhamet, mütevazılık, özgürlük, sabır, sağlıklı yaşam, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik olmak üzere toplam yirmi değere yer verilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Betimsel analizde; elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularıyla ortaya çıkan temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular veya boyutlar dikkate alınarak da verilebilir. Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir şekilde yansıtmak için doğrudan alıntılar sıklıkla kullanılmaktadır. Bu analiz türünde amaç, elde edilen bulguları düzenleyerek yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen veriler, önce sistematik bir biçimde betimlenir. Ardından bu betimlemeler açıklanır, yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri değerlendirilir ve bazı sonuçlara erişilir. Ortaya çıkan temaların ilişkilendirilmesi, anlamlandırılması ve ileriye dönük tahminlerde bulunulması ise araştırmacının yapacağı yorumların boyutlarına bırakılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Doğadaki Son Çocuk adlı eserin 2024 SBDÖP'deki değerler açısından analizinin gerçekleştirildiği süreçte, araştırmacı tarafından yeni temaların belirlenmesinden ziyade incelenen öğretim programındaki değerler başlık olarak kabul edilmiş ve araştırmanın ana temaları belirlenmiştir. Bu doğrultuda incelenen eser, değerler açısından analiz edilmiş ve frekans sıklıklarına göre önce tek bir tablo haline getirilmiştir. Daha sonra her değer ayrı birer başlık halinde ve doğrudan alıntılarla sunulmuştur.

İnandırıcılık

Araştırmanın güvenilirliği açısından üzerinde çalışılan kitap, araştırmacılar tarafından ayrı ayrı okunarak değerler belirlenmiştir. Daha sonraki okuma, yalnızca tespit edilen değerler

üzerinden gerçekleştirilmiştir. Kıyaslayarak yapılan okuma neticesinde değer belirlemede uzlaşa yoluna gidilmiştir. Eserde tespit edilen verilerin uygunluğu, iki araştırmacının görüşleriyle teyit edilmiştir. Böylece çalışmanın verileri, çalışma için hazır hale getirilmiştir. Belirlenen veriler araştırmacılar tarafından toplanmış ve değerlerin toplam sayısına ulaşılmıştır. Güvenirlik çalışması kapsamında ise iki sosyal bilgiler eğitimi uzmanının görüşlerinden faydalanılmıştır. Sürecin ilerlemesine katkı sağlayan alan uzmanlarının görüşleri arasındaki uyum için Miles ve Huberman (1994)'ün, (Görüş birliği/ görüş birliği + görüş ayrılığı) formülünden yararlanılmıştır. Uzman görüşlerinin analizi sonucunda, elde edilen uyum düzeyinin %89 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre çalışma sürecinde puanlamaya ilişkin güvenirliliğe de ulaşılmıştır.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma doküman incelemesi yoluyla gerçekleştirildiği için etik kurul onayı gerektirmemektedir.

BULGULAR

Araştırma bulguları, 2024 SBDÖP'de yer alan 20 farklı değer göz önünde bulundurularak tespit edilmiştir. Elde edilen veriler Tablo 2'de frekanslarıyla birlikte aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2: Doğadaki Son Çocuk Adlı Kitapta Tespit Edilen Değerler

No	Değerin Adı	F	No	Değerin Adı	f
1	Adalet	5	11	Özgürlük	24
2	Aile bütünlüğü	1	12	Sabır	2
3	Çalışkanlık	2	13	Sağlıklı Yaşam	127
4	Dostluk	7	14	Saygı	14
5	Duyarlılık	57	15	Sevgi	18
6	Dürüstlük	6	16	Sorumluluk	48
7	Estetik	18	17	Tasarruf	19
8	Mahremiyet	5	18	Temizlik	2
9	Merhamet	8	19	Vatanseverlik	1
10	Mütevazılık	4	20	Yardımseverlik	6
Toplam					374

Tablo 2 incelendiğinde Doğadaki Son Çocuk adlı eserde 2024 SBDÖP'de yer alan 20 değerın tamamına ulaşıldığı görülmektedir. Bu anlamda en fazla ulaşılan değerlerin sırasıyla sağlıklı yaşam (f-127), duyarlılık (f-57), sorumluluk (f-48), özgürlük (f-24), tasarruf (f-19), estetik (f-18), sevgi (f-18) ve saygı (f-14) olduğu; aile bütünlüğü (f-1) ve vatanseverlik (f-1) değerlerinin ise en az ulaşılan değerler olduğu belirlenmiştir. Araştırmacının bu bölümünde değerlere, öğretim programında olduğu gibi alfabetik sırayla ve doğrudan alıntılarla yer verilmiştir. Kitapta öğretim programında yer alan bütün değerlere ilişkin örneklere rastlanmıştır. Örnek alıntılara yer verilirken frekansı 3 ve üzeri olanlardan 3'er alıntıya; frekansı 3'ten az olanlarda ise tespit edilenlerin tamamına yer verilmiştir.

Adalet

Adalet, hakların gözetilmesi olarak ifade edilen bir değerdir. Bu değer, içeriklerde genel olarak yasaların uygulanması, haksızlıklara karşı adaletin sağlanması ve eşitlikle ilgili olarak ele alınmıştır. Adalet değeriyle ilgili tespit edilen ifadeler şu şekildedir;

“... Siyasetçiler Kaliforniya eyaletinde, 184 numaralı yasa teklifinin (başka bir deyişle “üç vuruş” yasası) halkoylaması için yapılan gösterilerde, onu bir pankart figürü olarak kullandılar. Bu siyasetçiler ve Klaas, yasa teklifinin lehinde oy kullanmakla gelecekte Polly gibi çocukların öldürülmesini engelleyebilirsiniz diyorlardı.” (s. 220)

“... Buradaki sorun, çizgi 1 milyon dolarda çekildiğinde birinin çıkıp 2 milyon dolarlık bir dava açmak isteyecek olmasıdır. Bir adalet reformu (ya da haksız davaları durduracak güçlendirilmiş bir hakemlik sistemi) olmazsa bu nerede duracaktır?” (s. 286)

“... Yasalarımız, bazı gençler tırmanıp düşebilirler diye bütün ağaçların kesilmesini mi gerektirir.” (s. 288)

Aile Bütünlüğü

Aile bütünlüğü, ailenin bir arada ve bütün olarak yaşamasına ilişkin bir değer olarak ifade edilebilir. Aile bütünlüğü kitapta, dışardaki işlerin azaltılmasıyla aileyle zaman geçirme durumunun artacağı ve aile bağlarının güçleneceği şeklinde ele alınmıştır. Aile bütünlüğüyle ilgili rastlanılan ifade şu şekildedir;

“...Anne ve baba fazla mesailerini ve dışarıda yaptıkları bazı topluluk işlerini bıraktılar ve birlikte, ağaçlar arasında rüzgârın sesini dinledikleri uzun yürüyüşlere çıkmaya başladılar. Sonuç olarak biraz zaman kazandılar ve hem ailelerinin içindeki hem de doğayla aralarındaki bağı yeniden kurdular.” (s. 211)

Çalışkanlık

Çalışkanlık, gayretli olma ve çalışmayı sevmekle ilişkilendirilen bir değerdir. Çalışkanlık değerine kitabın iki farklı yerlerinde, tembellik ve uyuşukluğun bir günah olarak görüldüğü bağlamında yer verildiği görülmektedir. Bu doğrultuda, kitapta tespit edilen ifadeler şu şekildedir;

“... Gençler arasında vejetaryen olan ve sağlıklı yiyecek mağazalarından beslenen çok sayıda kişi var, ama çok daha azı kendi yiyeceğini kendi elde ediyor; özellikle de hayvansal besinler söz konusu olduğunda.” (s. 25)

“... Salgın hastalıklar, veba ve yaşayabilmek için çalışma zorunluluğu varken böylesine bir rahat düşkünlüğüne kimin zamanı vardı ki? Uyuşukluk bir günah olarak görülürdü.” (s. 201)

Dostluk

Dostluk, herhangi bir kan bağı olmadan koşulsuz ve şartsız şekilde sevdikleri insanlarla kurdukları bağ olarak ifade edilmektedir. Bu değer, kitabın farklı yerlerinde doğadaki canlılarla ve insanlarla kurulan bağ şeklinde ele alınmaktadır. Dostluk değeriyle ilgili belirlenen ifadeler şunlardır;

“Semtinizdeki ağaçlara değer verin ve bakın. Ağaçlara değer vermek insanlara değer vermektir.” (s. 130)

"Yeni tanışmış olan Schad ve ben birbirimize karşı son derece kibardık; Matthew ile Tom ise hemen arkadaş olmuş, yirmi yıllık dostlar gibi birbirleriyle bazen samimi ifadelerle bazen de hakaretlerle ilişki kuruyorlardı." (s. 197)

"... "Bizim için bahçe sadece sebze ekmekten ve yetiştirmekten çok daha fazlasını ifade ediyor. Bu bizi birbirimize bağlayan bir deneyim oldu. Günün sonunda bütün sınıf bahçeye gittiğimizde, gün ne kadar zorlu geçmiş olursa olsun, birlikte büyük bir sevinç ve huzur yaşıyoruz." (s. 259)

Duyarlılık

Duyarlılık, bazı konulara hassasiyet duymakla ilişkilendirilmektedir. Bu değerle ilişkili olarak kitapta, doğayla ilgili hassasiyete vurgu yapılmakta ve doğanın korunmasına ilişkin duyarlılığa değinilmektedir. Kitabın birçok yerinde duyarlılık değeriyle ilgili olarak rastlanan örnek ifadeler şunlardır;

"Sonra ağaçları kestiler. Sanki benim bir parçamı kesmişlerdi." (s. 17)

"Doğa, ona kesinlikle hiç değer vermeyen eşkiyalar tarafından ele geçirilmiş durumda. Onu geri almalıyız." (s. 175)

"Giderek daha fazla anne baba ve az sayıda iyi okul, çocuklarla doğa arasında uygulamaya dayalı yakın ilişkilere daha fazla ağırlık vermenin eğitimdeki önemini ve gücünü anlamaya başlıyor." (s. 252)

Dürüstlük

Dürüstlük, doğru olmakla ilişkilendirilen bir değer olarak kabul edilmektedir. Kitabın farklı yerlerinde bu değere ilişkin içerikler, açık sözlülük ve erdemlilikle ilişkili olarak verilmektedir. Dürüstlük değeriyle ilgili olarak şu ifadeler tespit edilmiştir;

"... San Diego'da bir dördüncü sınıf öğrencisi olan Paul'un hayranlık duyulacak derecede dürüst sözleri sık sık aklıma gelir: "Evde oynamayı seviyorum çünkü bütün elektrikli aletler orada." ... " (s. 13)

"Doğayı "bir amaca ulaşmanın bir yolu, bir araç" olarak görüyordu; "kullanılmak ve seyredilmek için yapılmış bir şey. İçinde oynayabileceğin şeyler var. Oynayıp atmak demek istiyorum. Ne istiyorsan öyle yap, orası senin evin." Duyulardan hiç söz etmedi. Hiçbir sorun görmüyor ve algılamıyordu. Dürüstlüğüne hayran kaldım." (s. 83)

"... Çocuk Ben savunmasında "yapının vatan hizmeti yönünü mazeret göstermiş" olsa da, babası ona en önemli vatandaşlık erdeminin dürüstlük olduğunu söyledi." (s. 103)

Estetik

Estetik, kuramsal olarak sanatsal bir perspektiften hayattaki güzelliklerle ilişkilendirilen bir değerdir. Kitabın farklı yerlerinde bu değere ilişkin içerikler; çevre güzelliği, bina çevrelerinde doğal niteliklerin artırılması ve evlerin doğal irtibatlarının artırılmasıyla insandaki estetik duygusuna daha fazla hitap edileceği düşüncesiyle verilmiştir. Bu doğrultuda, kitapta estetik değeriyle ilgili olarak şu ifadelerle ulaşılmıştır;

"... Aile oraya vardığında Jared, "kanyonun devasa tapınaklarına" baktı. İlk düşüncesi "Bir tabloya benziyor" oldu. Çevrenin güzelliğinden ve görkeminden etkilenmişti." (s. 83)

"... Zürih Belediyesi okulları yeniden tasarlayarak binaların çevresindeki beton zeminleri kırıyor, yerlerine ağaçlar dikip otlar ekıyor." (s. 300)

"... Köy evlerinde garajlar gözlerden gizlenmişti. Evler kendi içlerine, açık yeşil alanlara, yürüme yollarına ve bisiklet yollarına dönüktü." (s. 302)

Mahremiyet

Mahremiyet, kişinin yaşamıyla ilgili olarak başkalarıyla paylaşmak istemediği duygu ve düşüncelerin toplamı şeklinde ifade edilebilir. Bu değerle ilişkili olarak kitapta; doğanın çocuğun bireysel özgürlüğüne katkısı, mahremiyetin dış tehditlerden korunmasına ilişkin savunma duygusu bağlamında verildiği görülmektedir. Mahremiyet değeriyle ilişkili örnek ifadeler şunlardır;

"Çocuk doğada özgürlük, hayal gücü için alan genişliği ve mahremiyet bulur: yetişkinlerin dünyasından uzak bir yer ve farklı bir huzur." (s. 10)

"Sobel bu durumu şu kopuş deneyimine benzetiyor: Çocuklar fiziksel ve cinsel suistimale tepki olarak kendilerini acı duygusundan ayırmayı öğrenirler. Duygusal olarak kendilerini kapatırlar." (s. 163)

"... Bunun, dışarıda, kapı önünde oynayan çocukların, yoldan geçen kuşkulu insanlara karşı daha korunmasız olduğu anlamına geldiğini fark etmiş. Böylece ön bahçesini yıkmış, çevresine bir taş duvar örmüş, ahşap bahçe sandalyeleri koymuş ve komşularına bu avluyu bir sosyalleşme mekânı olarak kullanabileceklerini söylemiş." (s. 349)

Merhamet

Merhamet, bütün canlılara karşı duyulan acıma hissi ve derinden hissedilen üzüntü anlamına gelmektedir. Bu değer, canlılara karşı duyulması gereken bir acıma hissi ve olumsuz durumlara karşı gösterilen ruhsal bir rahatsızlık bağlamında ele alınmıştır. Merhamet değeriyle ilgili olarak kitapta şu ifadelerle rastlanmıştır;

"Geyik şeklindeki bir oymanın böğründe, sırtında ve başında arazi araçlarının bıraktığı izler var. "Keşke bu insanlar ne yaptıklarını biliyor olsalardı" dedi Stebbins." (s. 169)

"Balık tutmak konusundaki fikir ayrılıklarının merkezinde şu soru vardır: Balıklar acı çeker mi?" (s. 233)

"Çevreci hareket için alışıldık muhatapların dışındaki kesimlere de seslenmek ve yararçı savların ötesine, daha manevi bir gerekçeye geçmek için bir fırsat ortaya çıkmaktadır: Doğa koruma özünde ruhsal bir edimdir. Ne de olsa gelecek kuşaklar için korunacak olan şey Tanrı'nın yaratımıdır." (s. 356)

Mütevazılık

Mütevazılık, alçak gönüllülük anlamına gelmektedir. Bu değer kitapta, alçak gönüllülük ve sadelik bağlamında ele alınmıştır. Bu değerle ilgili olarak ulaşılan ifadeler şunlardır;

"Doğa, bu ve benzeri kullanım değerlerinin ötesinde, daha derin bir düzeyde, kendini çocuğa sunar; kültürün bir yansıması olarak değil, kendiliğince. Bu düzeyde doğa, açıklamaların ötesine geçer, alçak gönüllüğü öğretir." (s. 10)

"Düz, basma kumaştan bir elbise giymiş olan ve son derece ciddi bir yüz ifadesine sahip bir kız çocuğu ise, büyüyünce şair olmak istediğini söyledi." (s. 16)

"Bir yetişkin olarak şimdi, ıssız yerlerde, basit bir döşegin üzerinde, yıldızların altında uyumayı tercih ediyor." (s. 196)

Özgürlük

Özgürlük, herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadan düşünme ve davranma şeklinde ifade edilebilen bir değerdir. Kitabın birçok yerinde bu değere, dışarıda/sokaklarda herhangi bir engelleme olmadan çocukların oyun oynayabilme özgürlüğü ve ailelerin doğada kendi varoluşlarını gerçekleştirmeleri bağlamında yer verilmektedir. Bu değerle ilgili olarak ulaşılan örnek ifadeler şu şekildedir;

"... Öyle kocaman alanlarımız yoktu ama hep dışarıda, sokaktaydık; boş arsalarda gezinir, ip atlar, beysbol ya da sek sek oynardık. Büyüdükten sonra bile dışarıda oynamaya devam ettik." (s. 13)

"... Geçmişte çocuklar şehir merkezlerindeki en kalabalık semtlerde bile doğayı ve keşif özgürlüğünü bulabiliyorlardı: boş arsalarda, yabani otlarla kaplı ağaçlı yollarda ve su kenarlarında ve hatta çatılarda. ..." (s. 322)

"... Jackson toprağı ve onunla birlikte hepimizi özgürleştirmek istiyor. Ailelerin daha doğal bir varoluş durumuna döndüğü ama geçmişin toprağı dönüş hareketlerinin hatalarını tekrarlamadıkları bir dünya düşlüyor." (s. 327)

Sabır

Sabır temel anlamıyla; hayal kırıklığı, sıkıntı ve acı karşısında bireyin sakin bir şekilde bekleme eğilimi göstermesi şeklinde ifade edilmektedir. Bu değere kitapta, sakinlik ve bazı şeyleri öğrenmek için uygun zamanı beklemenin önemli oluşu bağlamında yer verilmektedir. Sabır değeriyle ilgili olarak ulaşılan örnek ifadeler şunlardır;

"James Sallis uzun yıllardır, neden bazı çocukların ve yetişkinlerin diğerlerine göre daha hareketli olduğunu inceliyor." (s. 39)

"Bütün bu etkinlikler çocuklara sabırlı ve gezegendeki diğer canlılara karşı saygılı olmayı öğretebilir; bu biraz zaman alacak olsa bile." (s. 238)

Sağlıklı Yaşam

Sağlıklı yaşam; beden ve ruhen sağlıklı, iyi, mutlu hissettiren bir yaşam şekli olarak ifade edilmektedir. Kitapta sağlıklı yaşamla ilgili birçok ifadeye rastlanmaktadır. Bu ifadeler sağlıklı bir yaşam için doğayla temas kurmanın önemi, şehir yaşamında çocuğun gelişimi üzerinde oyunun etkisi ve doğa etkinliklerine katılmaya öğretmenlerin de ihtiyaçları olduğu anlamında yer verilmiştir. Sabırlı yaşam değeriyle ilişkili olarak ulaşılan örnek ifadeler şunlardır;

“... Ayrıca, çocukların (ve yetişkinlerin) sağlıklı gelişimleri için doğayla temas kurmaya ihtiyaçları olduğunu ortaya koyan ve son yıllarda sayıları giderek artan araştırmaları da anlatıyor.” (s. 2)

“... Frances E. Kuo'ya göre, “daha fazla oyun oynandığına ilişkin bulgular” şehir politikaları açısından “heyecan vericidir, çünkü genel olarak çocuk gelişimi üzerinde oyunun önemli etkileri vardır.” (s. 215)

“Giderek daha çok öğretmenin iş yükünden bunaldığı bir dönemde, yeşil okulların ve açık hava eğitimlerinin öğretmenler üzerindeki etkisi küçümsenmemelidir. Öğretmenlerin de doğanın sağaltıcı niteliklerine ihtiyaçları vardır.” (s. 262)

Kitabın genelinde en fazla rastlanılan ifadelerin sağlıklı yaşam değeriyle ilgili olmasının, içeriğin doğa ve çevreyle ilişkili olmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Sağlıklı yaşam değeri; daha çok günümüz çocuklarının doğadan, çevreden, doğal yaşam alanlarından uzak durduğu ve bu yaşam tarzının kendisine zarar verdiğine ilişkin bir farkındalık eksikliğiyle ilişkili olarak verilmektedir. Kitabın konusu nedeniyle bu değere olan vurgunun fazla olduğu görülmektedir.

Saygı

Saygı, bir insana veya bir şeye karşı dikkatli, özenli ve ölçülü davranma duygusu olarak ifade edilebilir. Kitabın birçok yerinde bu değer; çocukların özgürce hareket etmeleri, diğer canlılara ve etnik gruplardan insanlara saygı duymalarıyla ilişkili olarak verilmektedir. Bu anlamda, saygı değeriyle ilgili şu ifadelerle ulaşılmıştır;

“... Çocuklarınızın istedikleri gibi hareket etmelerine izin verin. Başlarında dikilen bir yetişkinin bağırarak emirler vermesi inanılmaz derecede sıkıcı ve sinir bozucu olabilir.” (s. 231)

“... Bütün bu etkinlikler çocuklara sabırlı ve gezegendeki diğer canlılara karşı saygılı olmayı öğretebilir; bu biraz zaman alacak olsa bile.” (s. 238)

“... Ülkenin çeşitli yerlerindeki kamplarda sunulan etnik gruplar arası ilişkiler ve diğer kültürel/politik programlar daha nazik, daha iyi bir dünyanın tasavvur edilmesi için önemli girişimlerdir.” (s. 270)

Sevgi

Sevgi, insana veya nesneye karşı gösterilen yakın ilgi ve bağlılık duygusuyla ifade edilen bir değerdir. Bu değere; çocuğun gelişiminde sevginin önemi, aile ve doğayla bağ kurmanın önemi, çocukları korumanın ancak sevgiyle ve onları ihmal etmemekle gerçekleştirileceği bağlamında yer verilmiştir. Kitapta sevgi değeriyle ilişkili olarak tespit edilen ifadeler şunlardır;

“... Çocuk gelişimi dünyasında, bağlanma kuramı, çocuk ile anne ya da baba arasında derin bir bağın oluşmasının psikolojik, biyolojik ve manevi açılardan karmaşık bir süreç olduğunu ve bu bağlanma gerçekleşmediği zaman çocuğun kaybolduğunu, sonraki yaşamında her türden hastalığa açık hale geldiğini öne sürer.” (s. 190)

“... Sonuç olarak biraz zaman kazandılar ve hem ailelerinin içindeki hem de doğayla aralarındaki bağı yeniden kurdular.” (s. 211)

“... Onlara sağlayabileceğimiz en önemli koruma sevgimiz ve zamanımızdır.” (s. 221)

Sorumluluk

Sorumluluk, insanın kendi davranışlarının sonuçlarını üstlenmesiyle ilişkilendirilen bir değerdir. Bu değere; çocuğun kendini yetiştirmesi için fırsat sunulması, doğanın çocuğun manevi yaşamını ve başkalarına karşı sorumluluk duygusunu canlı tutması ve ailelerin çocuklarının doğayla olan bağlarını gözetmeleri bağlamında yer verilmektedir. Sorumluluk değeriyle ilgili tespit edilen örnek ifadeler şunlardır;

“Çocuklarınızın iyi yetişkinlerle temaslarını artırın.” (s. 222)

“... Yoğun bir şehirde yaşıyor olmasına rağmen doğa onun manevi yaşamını ve başkalarına karşı sorumluluk duygusunu canlı tutuyor.” (s. 345-6)

“... Ailelerimizin ve kurumlarımızın, gençlerin sadece doğada bulunabilen şeylere olan özlemini dikkatle dinlemeleri gerek.” (s. 356)

Tasarruf

Tasarruf değeri, bir şeyi istediği gibi kullanma hakkı olarak ifade edilmektedir. Bu değere; yeşil çatılar kurmanın çevreye ve bireye katkıları, köy yaşamının elektrik tasarrufuna etkisi ve hayvancılıkla ilgili geliştirilen fikirlerin tasarruf etmeye katkısı bağlamında yer verilmiştir. Tasarruf değeriyle ilgili olarak kitapta tespit edilen ifadeler şunlardır;

“... “Yeşil çatılar” giderek yaygınlaşıyor. Yerli çimen türleri ve hatta ağaçlar gibi bitki örtüsüyle kaplı olan bu tür çatılar morötesi ışıklardan koruma sağlıyor, havayı temizliyor, yağış sonrası su kaçışını kontrol ediyor, kuşlara ve kelebeklere yardımcı oluyor ve evleri yazın serinletip kışın ısıtıyor. Bu çatıların ilk yapım maliyeti diğerlerinden daha yüksek olmasına karşın uzun ömürlü olmaları aradaki farkı kapatıyor.” (s. 299)

“... 2003'te, Kaliforniya Üniversitesi Çevre Bilimi bölümünde profesör olan Davis, CBS'ten Charles Osgood'a, tipik bir Köy Evleri sakininin elektrik faturasının, çevre semtlerde yaşayanlarınkinin üçte biri ile yarısı kadar olduğunu söyledi.” (s. 303)

“... Kışa dayanıklı bizon-sığır melezleri de dahil hayvanlar, çitlerle çevrili olmayan arazilerde gezdirilen gezici ağıllarda yetiştirilecek. Böylece binlerce kilometrelik çitlerin onarım masrafı ortadan kalkacak ve yaban hayvanlarının göç yolları engellenmemiş olacak.” (s. 329)

Temizlik

Temizlik, ortamların sağlıklı hale getirilmesi için yapılan uygulamalar ve alınan önlemlerin tamamı olarak ifade edilebilir. Kitapta temizlik değerine, doğanın temizleme ve filtreleme özelliğini doğal olarak kendi içinde barındırdığı bağlamında yer verilmektedir. Bu değerle ilgili olarak kitapta yer alan örnek ifadeler şunlardır;

“... Son birkaç haftayı doğanın içinde, patikaları temizlemekle, yerli olmayan bitkileri ayıklamakla, efsanevi bir Sınır Devriyesi çalışanından iz sürme sanatını öğrenmekle ve kimi zaman afallatıcı boyutlara ulaşan bir duyuşsal patlama deneyimiyle geçirdiler.” (s. 68)

“Morra Park'ın kapalı devre kanal sisteminde, sağanak yağışlardan sonra araziden kaçan sular bir yel değirmeninin gücüyle yönlendirilerek yapay sulak alanlardan geçiriliyor ve su buralarda sazlar ve diğer bitkiler tarafından doğal yollarla filtreleniyor. Bu sular böylece köy sakinlerinin yüzebileceği kadar temiz hale getiriliyor.” (s. 299)

Vatanseverlik

Vatanseverlik, vatanını sevmekle ilişkilendirilen bir değerdir. Kitabın sadece bir yerinde rastlanılan vatanseverlik değerine, vatana hizmet etmenin farklı boyutları olduğu ve en önemli vatandaşlık erdeminin dürüstlük olduğu bağlamında yer verilmektedir. Vatanseverlikle ilgili tespit edilen ifade şu şekildedir;

“... Çocuk Ben savunmasında “yapının vatan hizmeti yönünü mazeret göstermiş” olsa da, babası ona en önemli vatandaşlık erdeminin dürüstlük olduğunu söyledi.” (s. 102-3)

Yardımseverlik

Yardımseverlik, insanlara yardım etmekten hoşlanma durumu olarak ifade edilmektedir. Bu değere; ihtiyacı olanlar için destek sağlama, bazı kuruluşların konferansları için sponsorluk yapma, çocuklara destek olmak ve haksızlıklarla mücadele etmek için vakıflar kurmakla ilişkili olarak yer verilmektedir. Yardımseverlik değeriyle ilgili örnek ifadeler şunlardır;

“... Alaska Havayollarını ucuz uçak bileti sağlamaya ikna etti, hukuk okulundaki sınıf arkadaşlarından, bir profesyonel futbolcudan ve Evde Bakım Çalışanları Sendikası'ndan yardım topladı.” (s. 135)

“... Amerikan Bahçıvanlık Derneği, Kuzey Amerika Çevre Eğitimi Birliği, Ekolojik Araştırmalar Derneği, Brooklyn ve Cleveland Botanik Bahçesi ve diğer bazı kuruluşların konferansları için sponsorluk yapmaları dahil olmak üzere, giderek genişleyen bir kurumsal destek ağıyla bile, göz korkutucudur.” (s. 261)

“... Doğal oyunu serbest hale getirmek için “Hiçbir Çocuk İçeride Kalmasın Adli Savunma Fonu” adını verdiği bir vakfın kurulmasını öneriyor. Bu vakıf, çocukları dışarı çıkmaya teşvik edip de sonrasında haksız davalara maruz kalan güzide kurumların ve bireylerin mahkeme masraflarını ödemeyi hedefleyecek.” (s. 288)

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Richard Louv'un Doğadaki Son Çocuk adlı eserinin 2024 SBDÖP'de yer alan değerler bağlamında incelenmesine ilişkin olarak yapılan çalışmada bazı dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır. Bu anlamda elde edilen sonuçlara göre; incelenen eserde 2024 SBDÖP'de yer alan adalet, aile bütünlüğü, çalışkanlık, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, mahremiyet, merhamet, mütevazılık, özgürlük, sabır, sağlıklı yaşam, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik olmak üzere öğretim programında yer alan 20 değerın tamamının yer aldığı belirlenmiştir. Çalışmada en fazla sağlıklı yaşam (f-127), duyarlılık (f-57), sorumluluk (f-48), özgürlük (f-24), tasarruf (f-19), sevgi (f-18) ve saygı (f-14) değerlerine; en az ise aile bütünlüğü (f-1) ve vatanseverlik (f-1) değerlerine yer verildiği tespit edilmiştir.

Alan yazında kitaplar üzerinden değerlerin incelendiği çalışmalara rastlanmaktadır. Bu anlamda Kurt Gökçeli ve Özer (2023) tarafından hazırlanan çalışmada, beceri ve değerleri aktarma noktasında kitapların rolüne ilişkin olarak aynı eserden faydalandığı belirlenmiştir. Yapılan çalışmayla değerler noktasında benzerlikler olsa da çalışmanın içeriği açısından bazı farklılıkların olduğu görülmüştür. Değerlerin ve becerilerin kazandırılmasında kitaplar veya filmler birer araç olarak kullanıldığı ifade edilebilir. Bu anlamda Kurt Gökçeli ve Özer (2023)

gerçekleştirdikleri çalışmada; çevre farkındalığı kazandırmada, beceri ve değerleri aktarmada kitapların rolüne ilişkin olarak aynı eser üzerinde incelemeler yapmışlardır. Eser araştırmacılar tarafından ayrı ayrı okunmuş, eserde yer alan değer ve becerilerin MEB kök değerler ve 21. yy. becerileri çerçevesinde incelenerek tespit edilmiştir. Kitapta yaratıcı düşünme becerisine sıklıkla yer verilirken empati becerisine ise hiç yer verilmediği belirlenmiştir. Ayrıca Doğadaki Son Çocuk adlı eserin; yeni nesillere çevre farkındalığı kazandırmada, doğaya karşı sevgi ve saygı gibi evrensel değerlerin geliştirilmesinde etkili bir içeriğe sahip olduğu ifade edilmiştir. Değerler bağlamında ifade edilen özelliklerin yapılan çalışmayla örtüşen ve ayrışan yönleri bulunmaktadır. Bu anlamda sorumluluk değerinin benzer şekilde en fazla ulaşılan değerlerden biri olduğu belirlenmiştir.

Alan yazında farklı eserler üzerinden değerlerin incelendiği başka çalışmalar da bulunmaktadır. Bu anlamda Eryılmaz ve Çengelci Köse (2018)'nin Küçük Prens'le ilgili yapmış oldukları çalışma, kitap üzerinden değerlerin belirlendiği bir başka çalışma olarak ifade edilebilir. Buna göre Küçük Prens adlı kitapta 2017 SBDÖP'de yer alan bilimsellik, estetik, çalışkanlık, yardımseverlik, saygı, duyarlılık, cesaret, vatanseverlik, arkadaşlık, adil olma, düzenli/temiz olma, sorumluluk, dürüstlük, sevgi, güç ve hazcılık temalarına ilişkin değerlerin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu değerlerden bir kısmının, yapılan çalışmadaki değerlerle benzerlik taşıdığı bir kısmının da yeni öğretim programında yer almadığı tespit edilmiştir. Yine Tural (2018)'ın Rousseau'nun Emile adlı eseriyle ilgili yaptığı çalışma, kitaplar üzerinden değerlerle ilgili yürütülen bir diğer çalışma olarak ifade edilebilir. Emile adlı eserin 2017 SBDÖP kapsamındaki değerler kapsamında incelenmesiyle gerçekleştirilen çalışmada, dayanışma ve estetik hariç tüm değerlere rastlandığı belirlenmiştir. Ayrıca en fazla özgürlük, aile bütünlüğü ve sevgi; en az ise tasarruf ve dayanışma değerlerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu tespitler, yapılan çalışmayla farklılık göstermektedir. Çünkü yapılan çalışmada sağlıklı yaşam, duyarlılık ve sorumluluk değerlerine daha fazla yer verilmiştir. Bu durum incelenen eserlerin farklı olmasıyla ilişkilendirilebilir. Bir başka çalışmada Tural (2018), en fazla ulaşılan değerlerden biri olarak aile bütünlüğünü tespit ederken, aile bütünlüğü bu çalışmada en az ulaşılan değerlerden biri olarak tespit edilmiştir. Bu anlamda iki çalışmanın bazı değerler açısından farklı sonuçlar göstermesi şeklinde ifade edilebilir. Bu da yine kapsam ve içeriklerin farklı olmasıyla ilgilidir.

Değerlerin kazandırılmasında etkili bir öğretim programının yanında ders kitaplarının da önemli bir yer tuttuğu ifade edilebilir. Sosyal bilgiler derslerinde, öğretmenlerin ve öğrencilerin birincil kaynağı olan ders kitaplarında kazandırılması amaçlanan değerlerin; hangi sınıf seviyesinde hangi kazanımlarla verileceği, bu değerlere ne sıklıkla ve nasıl yer verileceği önemsenmektedir. Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2018) yaptıkları çalışmada, 2017 SBDÖP'de 4. ve 5. sınıfta yer verilen değerlerin önce kazanımlarla ilişkisini daha sonra ise bu kazanımla ilişkili olan değerlerin ders kitaplarında yer alma durumunu incelemişlerdir. Bu doğrultuda ders kitaplarında 4. sınıf seviyesinde en çok bilimsellik, en az saygı; 5. sınıf seviyesinde en çok kültürel mirasa duyarlılık, en az ise dayanışma değerine yer verildiği belirlenmiştir. Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2018)'nin çalışmasında yer verilen bilimsellik değeri, 2017 ve 2018 SBDÖP'de yer alan ancak 2024 SBDÖP'den çıkarılan bir değerdir.

Değerler ve değerler eğitimiyle ilgili yapılan çalışmalardan biri de Özgür ve Şeker (2022) tarafından gerçekleştirilen Seyid Ahmed Arvasi ile ilgili çalışmada; en fazla ahlâk, aile birliği ve özgürlük; en az ise sabır, estetik ve merhamet değerlerine ulaşılmıştır. Yalçın (2023)'in yaptığı

lisansüstü çalışmada, SBDÖP ve ders kitaplarında tarihi metinlerin incelenmesiyle ilgili olarak tasarruf hariç, diğer bütün değerlerin bu metinlerde yer aldığı belirlenmiştir. Bindebir (2021) yaptığı lisansüstü çalışmada, bağımsızlık ve özgürlük hariç diğer değerlerin tamamına ulaşmıştır. Oğuz Haçat ve Demir (2020) ders kitaplarını değerler açısından inceleyerek en fazla; 4. ve 5. sınıflarda dayanışma, 6. sınıflarda duyarlılık, 7. sınıflarda özgürlük; en az ise 4. sınıflarda adalet, 5. sınıflarda dürüstlük, 6. ve 7. sınıflarda tasarruf değerlerine ulaşmışlardır. Köksal vd. (2022)'nin sosyal bilgiler ders kitaplarında kök değerleri inceledikleri çalışmada, kök değerlerin ders kitaplarında dengeli bir dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Pérez-Jorge vd. (2017)'nin yaptıkları çalışmada; artık bilgiyi öğretmenin yeterli olmadığı, okullarda ahlaki gelişimi ve değerler eğitimi teşvik edecek şekilde bir eğitim öğretim faaliyeti yapılması gerektiği, eğitim uygulamalarının bilgi, duygu ve eylemi içeren kapsamlı ve biçimlendirici bir eylem haline getirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Emiru vd. (2021)'nin yaptıkları çalışmada ise öğretmenlerin; sorumluluklarının bir parçası olsa da değerler eğitimi ciddiye almadıkları, ahlaki aktörlerle iş birliği yaparak zorluklarla yüzleşip sorunların çözülmesi için adımlar atmalarını, zorlukları tehdit olarak değil de yenilenme ve mesleki gelişim için bir fırsat olarak görmeleri gerektiği ifade edilmektedir.

Doğadaki Son Çocuk adlı eserden faydalanan öğretmenlerin ve velilerin 2024 SBDÖP'de yer alan değerleri öğrencilere kazandırmada bir farkındalığa sahip olacakları ve eserde yer verilen içeriklerin hedeflenen değerlerle donanmış bireyler yetiştirmede faydalı olacağı söylenebilir. Ayrıca öğretim programında yer alan değerlerin kazandırılması, kazanımların ve becerilerin aktarılması, eğitim içeriklerinin zenginleştirilmesi, kitaplar aracılığıyla öğretimin farklılaştırılması, öğretmenlerin değerleri aktarabilmelerinde kolaylık, içeriği nedeniyle yeni nesillerin çevreye olan duyarlılıklarını artırmada ve bu tarz eserlerle değerlerin örtük bir biçimde eğitim öğretim faaliyetlerine entegre edilmesinde yararlı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak değerler eğitimiyle birlikte; doğayı koruma, çevre farkındalığı, sürdürülebilirlik, doğa eğitimi, değerler eğitimi ve deneyimsel eğitime yönelik boyutları olduğu görülen Doğadaki Son Çocuk adlı eserin 2024 SBDÖP'de yer alan bütün değerleri içerdiği tespit edilmiştir. Buna göre eserin değerler eğitimi bağlamında incelenmesiyle; yeni nesillerin hedeflenen değerleri kazanmalarında bu tarz eserlerden faydalanmanın önemli olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin ve öğretmenlerin istenilen değerleri kazandırmada ve sosyal bilgiler öğretiminde bu tarz eserleri kullanmalarının faydalı olacağı söylenebilir. İnsanı, doğayı ve toplumu anlatan nitelikli eserlerin öğretmenler, ebeveynler, öğretim elemanları, öğretmen adayları, öğrenciler tarafından okunması ve bu eserlerin analiz edilmesinin, değerlerin kazandırılmasında etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Doğadaki Son Çocuk adlı eserin, 2024 SBDÖP'deki değerleri kazandırma noktasında önemli bir eser olduğu ve bu anlamda eğitim paydaşlarına ve öğretim programlarını hazırlayanlara rehberlik edeceği düşünülmektedir.

Çalışma sonucunda şu önerilerde bulunulabilir;

- ✓ Kitap incelemeleriyle değer aktarımının daha etkili olabilmesi için bu tarz çalışmaların sayısında ve çeşitliliğinde artış sağlanabilir.
- ✓ Değerleri kapsayan başka kitaplarla birlikte Doğadaki Son Çocuk kitabının tanıtım çalışmaları yapılarak okunması sağlanabilir.

- ✓ Doğadaki Son Çocuk adlı eserle ilgili öğrenci algılarını belirlemeye yönelik nitel bir araştırma yapılabilir.
- ✓ Değerler eğitimi için başta aile olmak üzere öğrenci, öğretmen, okul yönetimi, öğretmen adayı ve öğretim elemanı gibi eğitim paydaşlarına da büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu nedenle tüm paydaşlara yönelik farkındalık ve bilinçlendirme çalışmaları (film etkinliği, konferans, panel, sempozyum, hizmet içi eğitimler, doğa etkinlikleri, kitap kulübü çalışmaları vb.) yapılabilir.
- ✓ Eğitim öğretim süreçlerinde incelenen bu eserden faydalanılabilir.

Yazarlık Katkısı

1. Yazar: % 60 2. Yazar: % 40

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma doküman incelemesiyle gerçekleştirildiği için etik kurul onayı gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2011). Sosyal bilgilerde değerler ve öğretimi. B. Tay & A. Öcal (Ed.), *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi* (2. Baskı, s. 347-348) içinde. Pegem Akademik Yayıncılık.
- Altay, N. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler bakımından incelenmesi. *Journal of Educational Philosophy and Sociology*, 3(1), 17-26. <https://doi.org/10.29329/jeps.2022.507.2>
- Berkowitz, M. W. (2011). What works in values education. *International journal of educational research*, 50(3), 153-158. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2011.07.003>
- Bindebir, M. (2021). *Sosyal bilgiler öğretiminde Nizamülmülk'e ait siyasetname isimli eserinin değerler eğitimi açısından incelenmesi* (Tez No: 702300) [Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademik Yayıncılık.
- Ćurko, B., Feiner, F., Gerjolj, S., Juhant, J., Kreß, K., Mazzoni, V., Mortari, L., Pokorny, S., Schlenk, E., Strahovnik, V., & Schlenk, E. (2015). Ethics and values education. *A Manual for Teachers and Educators*.
- Çelik, İ. (2010, Temmuz). Doğadaki Son Çocuk. *Bilim ve Teknik*. <https://services.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf;jsessionid=JvKJtnE6vouzVgZdEoTti6rx?dergiKodu=4&cilt=43&sayi=704&sayfa=109&yaziid=30416>
- Çelikkaya, T., & Kürümlüoğlu, M. (2018). Yeni sosyal bilgiler programında 4. ve 5. sınıfta kazandırılması hedeflenen değerlere ilişkin kazanımların içeriğe yansımaları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16(36), 7-38.
- Çelikpazu E., & Aktaş E. (2011). MEB 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında yer alan metinlerin değer iletimi açısından incelenmesi. *Turkish Studies Dergisi*, 6(2).
- Dündar, R. & Biçer, R. (2024). Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma ile ilgili eğitim öğretim alanında hazırlanan lisansüstü çalışmaların incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal*

- Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24(4), 1917-1940.
<https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2024.-1415088>
- Dündar, R., & Kızık, M. M. (2022). Ekolojik okuryazarlık, çevre eğitimi ve sürdürülebilir gelişme odaklı eğitim anlayışı bağlamında çevre temasının hayat bilgisi dersi programındaki yerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 1954-1974.
<https://doi.org/10.17679/inuefd.1146730>
- Dündar, R., Kızık, & M. M. (2023). Doğadaki son çocuk adlı kitabın incelenmesi. *Educatione*, 2(1), 28-33. <https://doi.org/10.58650/educatione.1276958>
- Emiru, A., Belayneh, A., & Mengstie, S. (2023). Challenges in teachers' practice of values-education in secondary schools: The case of East Gojjam zone, Ethiopia. *Bahir Dar Journal of Education*, 21(2), 69-87. <https://doi.org/10.4314/bdje.v21i2>
- Er Aydemir, N. (2022). Dil öğretimi açısından kurucu metin bağlamında Nutuk üzerine söylem çözümlemesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 10(4), 775-791.
<https://doi.org/10.16916/aded.1153116>
- Erbaş, A. A. (2021). Sosyal bilgiler öğretim programındaki değerlerin sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımaları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 23-40. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.779737>
- Eryılmaz, Ö., & Çengelci Köse, T. (2018). Sosyal bilgilerde edebi ürünler ve değerler eğitimi: Küçük Prens örneği. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 65-79.
- Given, L. M. (2021). 100 soruda nitel araştırma (1. Baskı). (A. Bakla-İ. Çakır, Çev.). Anı Yayıncılık (Orijinal eserin basım tarihi 2016, 1. Baskı).
- Gömlüksiz, M. N., & Cüro, E. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 95-134. <http://www.insanbilimleri.com/>
- Gündeş, O. (2021). Sosyal Bilgiler Öğretiminde "Kutadgu Bilig" in Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge journal of education*, 30(2), 169-202.
<https://doi.org/10.1080/713657146>
- Halstead, M. (1996). Values and values education in schools. M. Halstead & M. J. Taylor (Ed.). *Values in education and education in values* (p. 3-14) in. Routledge.
- Kan, Ç. (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(187), 138-145.
- Kapan, E., & Gökçe, N. (2017). Sosyal bilgiler dersinde değerlerin kazandırılması sürecinde yaşanan sorunlar ve öneriler. *Education Sciences*, 12(1), 1-19.
<https://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2017.12.1.1C0666>
- Karasu Avcı, E., & Faiz, M. (2018). 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları "etkin vatandaşlık" öğrenme alanında yer alan becerilerin ve değerlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 1-21.
- Keleş, T., & Beldağ, A. (2022). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Duyarlılık Değeri Bağlamında İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*, 6(4), 387-418. <https://doi.org/10.29329/ijiasos.2022.504.2>
- Kılıç, A. (2012). İlköğretim 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders programındaki değerlerin kazanımla ilişkisi ve öğrenci çalışma kitaplarında yer alma düzeyleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1593-1612.

- Koçoğlu, E. (2014). Sosyal Bilgiler dersi kazanımlarının kültürel yaşam üzerindeki etkilerine ilişkin öğretmen algıları. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 4(2), 191-205. <https://doi.org/10.13114/MJH.201428439>
- Koçoğlu, E., & Akman, Ö. (2016). Eğitimde konsültasyon hizmetlerine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 715-729.
- Koçoğlu, E., Biçer, R., & Dal Biçer. (2025). Student perceptions related to digital games: A phenomenological analysis. *Education Quarterly Reviews*, 8(2), 68-81.
- Koçoğlu, E., Tekdal, D. & Biçer, R. (2022). Yunus Emre ve Eğitim. E. Koçoğlu (Ed.), *Bilim Dünyasında Eğitim – I* (1. Baskı, s. 455-468) içinde. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Köksal, K., Yaylacı Kılıç, Z., Yel, Ü., Erbaş, S., & Kılcan, B. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarının kök değerler açısından incelenmesi. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 74-87. <https://doi:10.48174/buaad.52.1>
- Kurt Gökçeli, F., & Özer, M. (2023). Çevre farkındalığı kazandırmada, beceri ve değerleri aktarmada kitapların rolü: Doğadaki son çocuk örneği. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24(2), 938-958. <https://doi.org/10.17679/inuefd.1198428>
- Kurtdaş, E. M. (2021). Değer değişimini etkileyen bir faktör olarak üniversite eğitimi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(29), 316-334. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1035721>
- Kurtdede-Fidan, N. (2013). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi: Nitel Bir Araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(6 Issue 3), 361-388.
- Kurtdede-Fidan, N., & Kılıç, F. (2020). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı'nda yer alan değerler açısından çizgi film inceleme: Rafadan tayfa örneği. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 81(Autumn), 49-63. <https://doi.org/10.29228/JASSS.44068>
- Louv, R. (2019). *Doğadaki son çocuk* (Çev. Ceyhan Temürcü). (7. Basım). TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- MEB. (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Merey, Z., Kuş, Z., & Karatekin, K. (2012). Türkiye ve ABD ilköğretim sosyal bilgiler öğretim programlarının değerler eğitimi açısından karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1613-1632. <https://hdl.handle.net/20.500.12513/402>
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma-Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. (Çev. Ed. S. Turan). Nobel Akademik Yayıncılık (3. Basımdan Çeviri).
- Meydan, H. (2014). Okulda değerler eğitiminin yeri ve değerler eğitimi yaklaşımları üzerine bir değerlendirme. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 93-108.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis* (Second Edition). London and New Delhi: Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Oğuz Haçat, S., & Demir, F. B. (2020). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler açısından incelenmesi. *Journal of History School*, 49, 4443-4466. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.46733>
- Oktaviani, T. U., & Abidin, Z. (2024). Implementation of religious values through islamic education learning at state middle school 1 surakarta. *AL-WIJDÂN Journal of Islamic Education Studies*, 9(1), 1-12. <https://doi.org/10.58788/alwijdn.v9i1.3699>

- Özgür, A., & Şeker, M. (2022). Seyyid Ahmet Arvasi'nin sosyal bilgiler değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 7(1), 305-329. <https://doi.org/11.11111/ted.xx>
- Pérez-Jorge, D., Barragán Medero, F., & Molina-Fernández, E. (2017). A study of educational programmes that promote attitude change and values education in Spain. *Asian Social Science*, 13(7), 112. <https://doi.org/10.5539/ass.v13n7p112>
- Rokeach, Milton. (1973). *The Nature of Human Values*, New York: The Free Press.
- Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). (2024). Millî Eğitim Bakanlığı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli.
- Şahin, T., & Ersoy, F. (2012). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1535-1558.
- Temizyürek, F., & Karagöl, E. (2016). Hedef Kitlesi Çocuk Olan Mehmet Âkif Ersoy Biyografilerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 11(3).
- Thornberg, R. (2008). The lack of professional knowledge in values education. *Teaching and teacher education*, 24(7), 1791-1798. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2008.04.004>
- Tural, A. (2018). Rousseau'nun emile adlı eserinin sosyal bilgiler öğretim programındaki değerler açısından analizi. *International Journal Of Social Science Number: 66*, P. 69-75. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7600>
- Tural, A., Şahan, G., Duman, B., & Yılmaz, O. (2021). Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85). <http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.46289>
- Üner, S. S. (2014). Sınıf öğretmenleri ve öğretmen adaylarının avrupa birliği vatandaşlığına bakışlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi].
- Yalçın, A. (2023). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarında tarihi metinlerin değerler açısından incelenmesi. [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Yeniay, S. (2019). *Behiç Akın hikâyelerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S. G., & Demirel, M. (2019). Türk tarihinde değerler ve değerler eğitimi üzerine bir inceleme. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 92-99.
- Yıldırım, S. G., Becerikli, S., & Demirel, M. (2017). Farklı bakış açılarına göre sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi. *İlköğretim Online*, 16(4), 1575-1588. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.342975>.
- Yiğit, M. F., & Tarman, B. (2013). Değerler Eğitiminin İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Yeri ve Önemi. *Journal of Social Studies Education Research*, 4(2), 79-102.

